

Van tast tot hapsis; een kritische beschouwing.

Wim Laumans

Door de omschrijvingen van het begrip ‘hapsis’ uit diverse publicaties)* over een periode van meer dan 40 jaar te vergelijken wil ik de ontwikkeling van dit kernbegrip in de haptonomie proberen te verduidelijken.

Ik begin bij de laatste publicatie: het Woordenboek van de Haptonomie, omdat die het meest actueel is, en zie dat de uitleg van het begrip hapsis meer dan een pagina beslaat. Als ik alles gelezen heb weet ik met de beste wil van de wereld nog niet wat het begrip inhoudt.

Dit woordenboek is voor de haptonomie een gemiste kans, want het doet niet wat een woordenboek hoort te doen, namelijk helderheid scheppen. Het blijft steken in een onbegrijpelijk jargon, en is niet te reproduceren of aan een ander uit te leggen.

Desondanks wil ik begrijpen wat het woord hapsis inhoudt en opnieuw sla ik alle boeken van Frans Veldman na om te kijken of er een logica te ontdekken valt in de ontwikkeling van het begrip in de tijd.

Aan het eind van dit artikel hoop ik dan in staat te zijn een leesbare omschrijving te geven van het begrip hapsis.

Tast

De eerste keer dat Frans Veldman het woord hapsis gebruikt is in *Lichte Lasten* (p. 50), in de omschrijving van het begrip ‘haptische ruimte’, met daaronder de vermelding: *‘Afkomstig van hapsis, de Griekse benaming voor de tast’*.

Omdat Frans Veldman voor het begrip tast uitgaat van de opvatting van Aristoteles ben ik bij zijn filosofie te rade gegaan

De betekenis van de tastzin, zoals beschreven in ‘De Ziel’ geef ik in de volgende citaten weer:

- *‘Het is door dit beginsel (groei) dat iets dat leeft ‘het leven’ heeft, maar een ‘levend wezen’ is het pas als het ook waarneemt. De eerste vorm van waarneming die bij alle levende wezens voorkomt is de tastzin.’* (p. 224)

* *‘Lichte lasten’*(1970); *‘Tasten naar zinvol contact’*(1977); *‘Haptonomie. Wetenschap van de affectiviteit’*(1988); *‘Levenslust en Levenskunst’*(2007) en *‘Het Woordenboek van de Haptonomie’*(2013)

- *'De tastzin is de enige waarneming die voor elk dier noodzakelijk is; de andere waarnemingen zijn er in principe niet voor het zijn maar vanwege het welzijn.'* (p. 318)
- *'Een dier is een beziëld lichaam, elk lichaam is tastbaar, 'tastbaar' wil zeggen 'door tastzin waarneembaar', en daarom moet een dier een 'tastend' lichaam hebben om zich te kunnen handhaven. Want de andere waarnemingen, ruiken, zien en horen, komen tot waarneming door middel van iets anders, maar wanneer het door iets wordt aangeraakt en dat niet kan waarnemen, zal het niet in staat zijn naar gelang het te ontvluchten en het ander te pakken ... En dat wil zeggen dat zo'n dier zich niet kan handhaven.'* (p. 319)
- *'Maar tasten is aanraken van de dingen zelf (daaraan ontleent de tastzin ook zijn naam. Toch komen ook de andere waarnemingsorganen tot waarneming door aanraking, zij het door middel van iets anders. De tastzin lijkt de enige waarneming die door middel van zichzelf waarneemt.'* (p. 322)

Samenvattend: de tastzin is noodzakelijk voor het levensonderhoud en voor het levensbehoud, en op grond van het gevoelde zal de voeler reageren.

De tastzin is dus tweeledig:

1. Wat ik waarneem , voel, met mijn zintuigen is het **gevoelde** en vertelt mij iets over de buitenwereld. Dit is mijn **zintuiglijke gevoeligheid**
2. Wat de **voeler** beleeft van het gevoelde is de innerlijke gevoeligheid . De innerlijke gevoeligheid is altijd een **emotionele gevoeligheid** (lust of onlust, genieten of lijden) omdat het 't geraakt worden van de persoon weergeeft.

Dit onderscheid tussen 'het gevoelde' en de 'voeler' is wezenlijk om te kunnen begrijpen hoe de tast tot gevoel komt en waaruit de relatie tussen de voeler en het gevoelde blijkt.

In 'tasten naar zinvol contact' geeft Frans Veldman de volgende omschrijving: *Het 'gevoel' in ruimste zin, d.i. zowel in de oorspronkelijke betekenis van het voelen (= het gevoelde) en de gewaarwordingen (= de emotie, WL) hieruit alsmede alle gevoelsvermogens die de mens, kennend doen onderscheiden, hem beseft (=gevoel) geven van het schone en goede, hem onderkennend doen waarderen en welke – resonerend in het gemoed, geordend tot de rede – tot bewustzijn (kunnen) worden gebracht.*

Gaat het om wat goed of slecht voor me is dan betreft het de conatieve gevoeligheid. De conatus, een begrip dat geïntroduceerd is door Spinoza (1632-1677), staat geheel in dienst van het lijf- en levensbehoud.

Het begrip 'Conatus essendi' is het streven om te volharden in het bestaan.

Het gevoelde is een signaal, nodig voor levensonderhoud en levensbehoud, terwijl het gevoel de beleving van de voeler weergeeft. De **conatieve gevoeligheid** geeft aan of iets goed of slecht voor me is, de **esthetische gevoeligheid** of iets mooi of lelijk is.

Tot op dit punt is de tast nog steeds gericht op het eigenbelang en staat het in dienst van de zelfverwerkelijking.

Het begrip 'hapsis' is door Frans Veldman ingevoerd vanuit de behoefte om het begrip 'tast' een ruimere betekenis te geven, aanvankelijk nog alleen als het 'gevoelde'. Het stond voor het **geheel** van de **zintuiglijke gevoeligheid**.

Deze uitbreiding komt van Aristoteles, die het begrip '*sensus communis*' (*letterlijk vertaald*) introduceert, een waarnemingsvermogen dat alle zintuigen verenigt tot één waarneming.

Na Aristoteles kreeg het begrip *sensus communis* bij Kant (1724- 1804) een nog ruimere betekenis als het zintuig dat ons in staat stelt elkaar te begrijpen. Voor dit begrijpen hebben we ook het verstand nodig. *Sensus communis* wordt in het algemeen vertaald als 'gezond verstand', maar is dus veel meer dan dat. Het geeft een diep gevoel van verbondenheid weer. Een betere vertaling zou bijvoorbeeld zijn 'gemeenschapszin', of 'medemenselijkheid'.

Tact

Deze verdere verbreding van de tast, nu ook als eigenschap van de 'voeler' komt tot uitdrukking in het begrip 'tact'. In 'Haptonomie, Wetenschap van de affectiviteit' staat op p. 219: *'Tact betekent: gevoel voor hetgeen juist en passend is; een fijn gevoel van kiesheid. Men spreekt van – met tact en beleid handelen – dat is op een juiste, gevoelige, gepaste en gewenste wijze in het sociaal-maatschappelijk verkeer optreden.'* Op p. 31 van 'Levenslust en Levenskunst' vermeldt Frans Veldman in een voetnoot: *In dit boek zal verder de term 'tact' worden gebruikt.* (l.p.v. 'tastzin'.WL)

De tactvolle omgang is de voorwaarde voor affectief contact.

Tact is het vermogen rekening te houden met de ander en het eigenbelang te overstijgen. Dit wordt mogelijk door het innerlijk geraakt worden, het geraakt worden in het gemoed, waardoor de betrokkenheid, het gericht zijn op de

ander, plaats vindt. Deze vorm van innerlijk gevoeligheid is de **ethische gevoeligheid/ ethische raakbaarheid**.

Door ons te verplaatsen in de ander kunnen we bepalen of iets goed of slecht is voor die ander. Deze gevoeligheid voor de ander is een direct gevolg van het vermogen tot gewaar zijn.

Het is deze ethische gevoeligheid die de basis is van de haptonomie, en niet de esthetische gevoeligheid (Zie de synopsis op p. 195 van 'Levenslust en levenskunst'). In feite bevestigt Frans Veldman dit zelf op p. 57: *'Het zijn deze waarden die een ethische dimensie hebben en wederkerigheid vereisen; een wederzijds elkaar respecteren.*

Als ruimtelijke dimensie betekent de tact: zich voelbaar aanwezig kunnen stellen voor de ander. Het maakt het gewaar zijn van de ander mogelijk; *een aan-, en invoelen van en een meevoelen met de ander* (Lichte Lasten p. 50) . Dit resulteert in Tasten naar zinvol contact in de volgende omschrijving van de hapsis (p. 22): *'Hapsis = tast, gevoel, in de ruimste betekenis van het gewaar-zijn.'* Het gewaar zijn is de basis van het empathisch vermogen en de hapsis als gewaar zijn is de grondslag van de haptonomie
Kortom: **de tast is nodig voor het leven, de tact is nodig voor het samenleven.**

Hapsis

Het begrip hapsis behelst beide interpretaties. De hapsis begint als vermogen tot zelfverwerkelijking en breidt zich uit als vermogen tot zelfverwezenlijking. Dit is het vermogen zich in dienst te kunnen stellen van de ander en het is op basis van dit vermogen dat de haptonomie zich de wetenschap van de affectiviteit mag noemen.

Om het begrip hapsis goed te begrijpen is belangrijk de logica in deze ontwikkeling te zien.

Mijn beloofde omschrijving van de hapsis is als volgt:

De hapsis als tast stelt me in staat mezelf te ontwikkelen, voor mezelf te zorgen en van het leven te genieten.

De hapsis als tact stelt me in staat er voor de ander te zijn , voor de ander te zorgen en daardoor het leven extra zin te geven.

Ethisch handelen

De mens, de voeler, komt via de volgende punten tot ethisch handelen:

1. De **ethische raakbaarheid** is het **fundament** van het ethisch handelen; de raakbaarheid die mij richt op de ander en mij buiten mijn wil om betreft op de ander. Daarom ook wel 'passieve verantwoordelijkheid' genoemd. De ethische raakbaarheid biedt de mogelijkheid het eigenbelang te overstijgen en is de basis van het empathisch vermogen.
2. Het **gevoel** dat dit oproept is het **motief** tot het ethisch handelen; het gevoel als beweegreden.
Hier is het gevoel (de hapsis) de bewuste reflectie van een emotie. compassie, mededogen, medelijden etc. Dit is het motief tot ethisch handelen
3. Het **verstand**, met de keuzevrijheid om te bepalen wat de doen. Dat maakt de **beslissing** hoe te handelen
4. Het **handelen** zelf; de actieve verantwoordelijkheid.

Als uitgangspunt van het handelen dient veelal de 'Gulden regel': Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet. Helaas gaat de '**Gulden regel**' uit van het ik en komt via het ik bij de ander uit. *'Op dit punt voldoet de gulden regel niet, want het kan er op uitlopen dat we mensen behandelen op een manier die wij zelf geschikt achten, maar die vanuit hun perspectief totaal ongepast zou kunnen zijn.*

*We moeten daarom verder gaan dan de gulden regel en ons wenden tot wat bekend staat als de **platina regel**: 'Behandel anderen zoals zij willen dat jij hen behandelt.'* (Uit: Empathie, Roman Krznaric, p.99)

Samenvattend kennen we de hapsis als:

1. Zintuiglijke gevoeligheid
2. Innerlijke gevoeligheid = emotionele gevoeligheid
 - a. conatieve gevoeligheid (goed of slecht voor mezelf)
 - b. esthetische gevoeligheid (mooi of lelijk)
 - c. ethische gevoeligheid (goed of slecht voor de ander)
3. bewust gevoel.

De zintuiglijke gevoeligheid zorgt voor de ontvangst van de prikkels, de innerlijke gevoeligheid voor de beleving en het bewuste gevoel voor het motief tot ethisch handelen.

Dit is een zeer vereenvoudigde en heldere synopsis van de hapsis, die wellicht kan bijdragen aan een interpretatie die begrijpelijker is.

Literatuur:

Aristoteles: De Ziel, Vertaling, inleiding en aantekeningen door Ben Schomakers, Uitgeverij Damon, Leende, 2000

Geerlings, Ellen: Kiezen of delen, Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2015

Kant, Immanuel: Pragmatische Antropologie, Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2014

Krznaric, Roman: Empathie, Uitgeverij Ten Have, Utrecht, 2014

Spinoza: Ethica, Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2004

Veldman, Frans: Lichte Lasten, Uitgeverij Spruyt, Van Mantgem & De Does, Leiden, 1970

Veldman, Frans: Tasten naar zinvol contact, Uitgeverij Spruyt, Van Mantgem & de Does, Leiden, 1977

Veldman, Frans: Haptonomie, Wetenschap van de affectiviteit, Uitgeverij Bijleveld, Utrecht, 1988

Veldman, Frans: Levenslust en Levenskunst, Uitgeverij Van der Veer, Blaricum, 2007

Veldman, Frans en Soler, Andre : Woordenboek van de Haptonomie, Uitgeverij Haptotherapie Nederland, 2013

Correspondentie: wim.laumans@freeler.nl

De artikelen van Wim Laumans die gepubliceerd zijn in Haptonomisch Contact kunt u nalezen op de website: www.wimlaumans.nl

Met dank aan Paulien Pinksterboer voor haar inspirerende wijze van redigeren.